

2. Свободное владение исполнительскими показами вариантов безупречного интонирования по всем компонентам интонации.

3. Оперативный выбор репетиционных приемов и комплексное их применение в работе над интонационной точностью мелодического, гармонического строя, метроритмической слаженностью, тембровой выразительностью и звуковедением — что и составляет суть владения приемами работы над интонацией для достижения качественного исполнения хоровых произведений.

Список рекомендованной литературы

1. Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. Книга вторая. Изд. 2-е. Интонация. М.-Л.: Музгиз, 1971. — 376 с.

2. Гарбузов Н.А. Зонная природа звуковысотного слуха. М.-Л.: АПН СССР: 1948. — 84 с.

3. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. — В сб.: Исследование мышления в советской психологии / Под ред. Е.В. Шороховой. М., Наука, 1966. - С. 259-276.

4. Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики. — М.: Музыка, 1968. — 600 с.

5. Дмитриева М.С. Управление учебным процессом в высшей школе. Новосибирск, 1971. — 180 с.

6. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Мн.: Изд. БГУ, 1976. — 176 с.

7. Запорожец А.В. Некоторые психологические вопросы сенсорного воспитания в раннем и дошкольном детстве. В сб.: Сенсорное воспитание дошкольников / Под ред. А.В. Запорожца, А.П. Усовой. М.: АПН РСФСР, 1963, с. 30-56, с. 3-29.

8. Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся. М.: Просвещение, 1968. — 288 с.

9. Морозов В.П. Вокальный слух и голос. — М.-Л.: Музыка, 1965. — 86 с.

10. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. — М.: Музыка, 1972. — 383 с.

11. Никола Г., Тальзина Н.Ф. Формирование общих приемов решения арифметических задач. — В кн.: Управление познавательной деятельностью учащихся / Под ред. П.Я. Гальперина. — М.: МГУ, 1972. — 262 с.

12. Пігров К.К. Керування хором. «Комуніст» Голооввидаву Міністерства культури УРСР, Харків, 1956р. — 182 с.

УСВІДОМЛЕННЯ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ВНУТРІШНЬО ОСОБИСТІСНИХ ПРОТИРІЧ

УДК: 378.147+159.923

Гурін Р.С.

У статті висвітлюються традиційні у психологічній науці підходи до вивчення феномена «внутрішньо особистісні протиріччя», в контексті яких автором подано механізм усвідомлення цих протирічч майбутніми вчителями.

Ключові слова: внутрішні протиріччя, мотив, потреба, внутрішня активність, самореалізація.

В статье рассматриваются традиционные в психологической науке подходы к изучению феномена «внутренние личностные противоречия», в контексте которых автором показан механизм осознания этих противоречий будущими учителями.

Ключевые слова: внутренние противоречия, мотив, потребность, внутренняя активность, самореализация.

The article deals with the science of psychology in the traditional approaches to studying the phenomenon of «in-personal contradictions» in the context of which the author shows a mechanism of awareness of these contradictions by future teachers.

Key words: internal conflicts, the motive, need, intrinsic activity, self-actualization.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що суттєву роль під час підготовки майбутніх учителів відіграє розв'язання життєвих і навчальних завдань, що виступають тонким індикатором повноти самореалізації особистості. Це пояснюється тим, що майбутня професійна діяльність належить до числа основних засобів побудови власного життєвого шляху. Побудова такого шляху буде успішною лише тоді, коли майбутня професійна діяльність набуває особистісного відтінку, тобто здатна відображати і втілювати через себе особистість, що здатна вирішувати внутрішньо особистісні протиріччя. Незважаючи на те, що тлумачення поняття «внутрішнє протиріччя» та його аналіз одержали достатньо широке відображення як в філософській, так і психологічній літературі, натомість залишається відкритим питанням про його змістове наповнення.

Аналіз останніх досліджень. Майбутня професійна діяльність належить до числа основних засобів побудови власного життєвого шляху студента. Зауважимо, що під час навчання майбутніх учителів побудова такого шляху буде успішною завдяки усвідомленню внутрішньо особистісних протиріч і здатності їх вирішувати.

Вплив внутрішньо особистісних протиріч на професійний розвиток майбутніх фахівців досліджували такі вчені, як: К.Абульханова-Славська, Л.Анциферова, Г.Батишев, М.Гінзбург, В.Горбач, Г.Костюк, В.Мясищев тощо. Сутність та специфіка професійної підготовки майбутнього вчителя були предметом дослідження таких вчених, як: І.Богданової, А.Богуш, Р.Гуревича, М.Євтуха, Е.Карпової, Н.Кічук, З.Курлянд, О.Савченко, М.Смітанського, Р.Хмелюк та ін. Натомість, незважаючи на значну увагу дослідників до структури підготовки та професійної діяльності вчителя, специфіка цієї діяльності з позиції усвідомлення внутрішньо особистісних протиріч майбутнього вчителя як однієї з найважливіших ознак логіки «руху» діяльності до самореалізації, до теперішнього часу залишається недостатньо визначеною.

Мета статті полягає у визначенні внутрішньо особистісних протиріч у майбутніх учителів та механізму їх усвідомлення.

Основний виклад матеріалу. Сучасність спрямовує майбутніх учителів на розвиток умінь орієнтуватись у швидкому інформаційному потоці, іноді оперативно знаходити необхідне рішення. У зв'язку з цим, одним із завдань,

що постає перед ними під час навчання, є усвідомлення внутрішньо особистісних протиріч, які виникають у наслідок швидких соціальних та освітніх змін, значного потоку знань, прискорення темпу життя тощо.

Зазначимо, що проблему професійного розвитку особистості науковці тлумачать по-різному. Так, К.Абульханова-Славська визначила, що основним засобом буття особистості є розвиток, а вирішення протиріч забезпечує «рух» особистості. Однак, під час розвитку особистості необхідно вирішувати не тільки зовнішні (неопосередковано обумовленні протиріччя між особистістю й об'єктивною реальністю), а й внутрішні, що «локалізуються» в внутрішньому світі [1].

Г.Батищев, розмірковуючи про розвиток особистості, наголошував на тому, що саме протиріччя є для неї «внутрішньо необхідним засобом бути суб'єктом, бути людською особистістю». На думку В.Горбача, основою розвитку особистості завжди будуть внутрішні протиріччя, а зовнішні умови можуть лише виступати причиною її зміни. О.Калмикова під внутрішнім протиріччям розуміє деяке співпадання двох різноспрямованих тенденцій внутрішнього світу, а саме - їх протистояння, що обумовлює їх співпадіння в часі або плані предметної віднесеності. Ми погоджуємося з думкою авторки в тому, що внутрішні протиріччя можуть проявитися, стати актуальними, вирішитися, не переходячи у внутрішньо особистісний конфлікт, у тому разі, якщо альтернативи не були взаємовиключними. Під час розгляду питання про рухливі сили розвитку особистості, Г.Костюк зауважував, що особистість розвивається у зв'язку з внутрішніми протиріччями, що виникають у її житті. Протиріччя зумовлені ставленням особистості до довколишнього світу та зовнішніми протиріччями між нею і суспільством. Автор акцентував на тому, що такі загальні протиріччя, як: розбіжності між потребами, що виникають у людини та рівнем оволодіння засобами їх задоволення; невідповідність досягнення людиною рівня розвитку, місця, що вона займає в системі суспільних відносин; між тенденціями до інертності й усталеності, з одного боку, стереотипізації, з іншого – рухливості, що змінюється. Л.Мітіна розуміє внутрішньо особистісне протиріччя як суб'єктивний розлад буд-яких тенденцій у самоусвідомленні особистості (оцінки, настанови, інтереси), які взаємодіють та змінюють один одного у процесі власного розвитку. Б.Братусь і Б.Зейгарник, спираючись на «Я-концепцію особистості» розглядають протиріччя як джерело розвитку особистості між такими відношеннями, які людина волею обставин, можливостей, слабкостей здійснює в реальному житті й такі, що вона могла би здійснити в ідеалі людського розвитку, тобто явне розходження між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». Головною причиною цього «розладу» є внутрішня логіка руху діяльності [3, 4].

Проте, звертаючись до логіки розвитку внутрішніх особистісних протиріч, слід зауважити, що вона полягає в тому, що зазвичай, на початкових стадіях уявлення про себе перестає відповідати усвідомленню про власні можливості. Це пояснюється тим, що в розвитку особистості майбутнього вчителя постійно змінюються такі процеси – коло зв'язків, відношень, знань і вмінь, які постійно поширюються, або зменшуються, завдяки різним життєвим обставинам. У зв'язку з цим, майбутньому вчителю необхідно усвідомити ознаки

внутрішніх протиріч та навчитися ігнорувати та вирішувати їх, шукати вихід із стану збудженості, а не допускати до їх розвитку.

Відтак, аналіз праць учених дав змогу встановити, що феномен «внутрішньоособистісні протиріччя» трактується по-різному, але ж всі автори здебільшого розглядають його через призму «картина світу» і «внутрішнього світу» особистості.

Картина світу – це відображення у психіці людини дійсності, що оточує, яка опосередкована предметними значеннями, відповідними схемами та усвідомленою рефлексією. Картина світу утворюється в результаті таких процедур: опредмечування, об'єктування й обмірковування образів світу, які лежать в основі життєдіяльності людини; утворенні нових образів світу, що відбувається під час рефлексії, яка має систематичний характер [5].

Внутрішній світ – це унікальний об'єкт пізнання. Унікальність полягає в опосередкованій «боротьбі» із: самим собою; власними звичками; поглядами на життя; оточенням; суб'єктивною реальністю; бажаннями тощо [7]. Різноманітність внутрішніх світів може як співпадати, так і навпаки - розрізнятися, що пояснюється результативністю (напрям активності, широта і глибина проблем) внутрішнього світу в розумінні системного інтегрування інформації. Інформація – це відомості, які передаються одними людьми іншим людям усним, письмовим або будь-яким способом, а також сам процес передачі чи одержання цих відомостей. Прийом інформації – це сукупність психічних процесів, за допомогою яких людина сприймає сигнали зовнішнього світу [5]. Беручи до уваги психологічні аспекти розвитку особистості майбутнього вчителя, ми доходимо висновку, що введення інформації на рівні сприйняття, є новим досвідом порівняно із раніше одержаними знаннями. Інформація також спрямовує до виконання мисленневих завдань на рівні розуміння, важливості, визнання, значущості, єдності «Я» і прагнення до прийняття рішень, що співпадають з відповідними мотивами і потребами. Під час впливу нової інформації на особистість, яка протирічить або неочікувана тієї, що була засвоєна і стійко стала змістом внутрішнього світу, відбувається порушення рівноваги структури особистості з відповідністю яка склалася до мотивів і потреб [4]. Тому виникнення внутрішніх протиріч та їх загострення у психологічній науці розглядається як закономірне явище в розвитку особистості. Авторка наголошує, що напруженість внутрішнього протиріччя посилюється необхідністю компенсувати фізичні й інтелектуальні особливості людини.

З огляду на вищевикладене цілком природним є підвищений інтерес саме до мотивів і потреб майбутніх учителів, які характеризують психологічні механізми виникнення внутрішньоособистісних протиріч. Мотив (від лат. motus – рух) – спонукання до діяльності пов'язаний із задоволенням потреб людини. Мотив – суб'єктивна причина (усвідомлена або неусвідомлена). Прояви мотивів виражаються в їх силі, виразності, швидкості виникнення тощо. Про них свідчить час, який майбутній учитель витрачає на виконання завдань (буття, навчальних, організаційних та ін.) та їх кількість, які він може виконати під впливом певного мотиву тощо (за А.Леонтьєвим). На відміну від мотиву, потреба не визначає характеру діяльності, її предмет окреслюється лише тоді, коли людина починає діяти. Таким чином, у психології за функц-

іональними ознаками розрізняють практичні та інтелектуальні дії педагогічної діяльності, що є результатом внутрішньої психічної дії вчителя. Кожна з них поділяється на такі дії (операції): розумові (логічні) дії – порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікацію та ін.; перцептивні – сприймання, ідентифікацію тощо; мнемічні – запам'ятовування, збереження, попередження забування, відтворення, фільтрацію, структурування інформації; метакогнітивні – вміння аналізувати особливості власного мислення, пам'яті, уяви тощо [6]. Тому перед майбутніми вчителями виникає необхідність під час навчання в вищому педагогічному закладі усвідомити значущість означених дій у майбутній професійній діяльності.

Оптимальне вирішення внутрішньо особистісних протиріч у майбутніх учителів у багатьох випадках залежить від потреб у самореалізації. Потреба в самореалізації є однією з провідних потреб особистості, джерелом особистісно-сміслової активності людини, спрямованої на перетворення себе та інших, відносно якої виступає потреба сенсу життя. Ступінь самореалізації особистості залежить від того, в якій мірі намічені цілі відповідають реальному способу її життєдіяльності [2].

Життєва філософія майбутніх учителів, яка формується під час навчання у вищих педагогічних закладах, обумовлюється як спосіб самореалізації, що надає можливість задовольнити потреби у всебічному розвитку особистості, тобто потреби, які формують і реалізують особистісне «Я». Отже, самореалізація за своєю суттю, спираючись на ідеї С.Рубинштейна, залежить від внутрішньої активності особистості в прояві й розвитку діяльності. Активність здійснюється за допомогою механізму, що відтворює особистісні можливості (обмеження) з об'єктивним способом їх реалізації.

Проаналізували дослідження К.Абульханова-Славської [1], ми встановили, що активність особистості вченими визначено, як: особистісний рівень, спосіб і якість задоволення вищих ціннісних потреб; спосіб вираження потреб, в якому вже інтегровані уявлення особистості про власні здібності і можливості; єдність відображення, вираження та реалізації зовнішніх і внутрішніх тенденцій у житті особистості; спосіб оформлення потреб у мотиваційній сфері особистості, як спосіб репрезентації цієї потреби в світі. Авторка визначає, що завдяки активності розкриваються внутрішні рухливі сили особистості, що впливають на її поведінку, взаємовідносини, мислення тощо.

Слід зазначити, що у зв'язку зі специфікою педагогічної праці, майбутнім учителям необхідно усвідомити вплив внутрішньої активності саме на власну діяльність, що виступає важливою формою її вияву з позиції суб'єктивності, де провідним способом існування є сама особистість: активність уявляє собою «індивідуальне Я» студента (я роблю так, тому що я бажаю цього); активність – це «Я іншого в мені» (інтереси іншого співпадають з власними); активність не тотожна ні з ким, «індивідуальне Я» зливається з «Я іншого (інших)» [6].

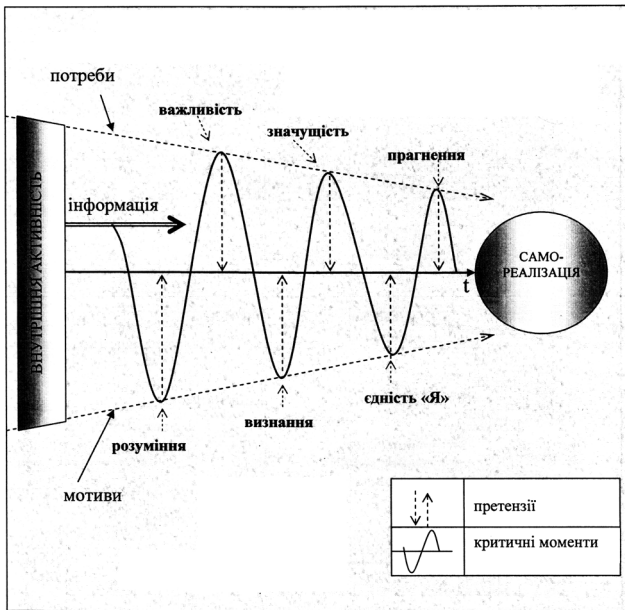
Узагальнюючи наукові уявлення про феномен «внутрішня активність» і згадану вище тріаду суб'єктивності «Я», ми вважаємо, що як у професійно педагогічній діяльності, так і під час підготовки майбутніх учителів кількість внутрішньоособистісних протиріч є необмеженою.

З огляду на вищезначене та з урахуванням психологічної сутності досліджуваного феномена можна визначити його так: *внутрішньоособистісні протиріччя майбутніх учителів – це актуалізація внутрішньої активності до самореалізації особистості в часі, спираючись на протидії претензій відповідно до мотивів і нових потреб.*

Проблема внутрішніх протиріч також тісно пов'язана із дослідженнями внутрішніх конфліктів і криз особистості. Це пояснюється тим, що внутрішні протиріччя є предвісником для внутрішніх криз і конфліктів. Підґрунтям цього є дослідження Л.Мітіної [4], в якому авторка, проаналізувавши праці Е.Еріксона, К.Левіна, К.Роджерса та інших встановила, що «внутрішній конфлікт» як закономірне явище нормального функціонування особистості, є загостренням протиріч, засіб їх вияву й вирішення. Відтак, протиріччя, конфлікти і кризи не можуть розглядатись як синоніми, але і не повинні протистояти один одному.

Отже, аналіз сутності понять «протиріччя», «мотив», «потреба», «активність», «самореалізація», «внутрішній світ» і «конфлікт» стали підґрунтям для побудови механізму усвідомлення внутрішньо особистісних протиріч майбутніх учителів, який наочно наведено нами (див. рисунок 1).

Як видно з рисунка 1, механізм усвідомлення внутрішньо особистісних протиріч майбутніх учителів – це графічне відображення залежності інтенсивності (впливу) внутрішніх протиріч на особистість майбутніх учителів від часу. Синусоїда «інформації» має точки перетину з віссю t (час), що вказує

Рис. 1. Механізм усвідомлення внутрішньо особистісних протиріч майбутніми вчителями

на критичні моменти (виникнення внутрішніх конфліктів) до прийняття рішень і як результату — прояву дії. Якщо синусоїда проходить усі максимуми (в аспекті операцій з «інформацією» — розуміння, важливість, визнання, значущість, єдність «Я» і прагнення) і вплив «претензій» не зупиняє шлях у часі, то результатом є прояв самореалізації. Завершальним етапом усвідомлення внутрішньоособистісних протиріч у майбутніх учителів є поява нового ставлення до світу, нових вимог до себе, нових повсякденних дій і звичок.

Підсумовуючи, доходимо **висновку**, що внутрішньоособистісні протиріччя самі по собі ще не визначають напрям розвитку особистості. Для того, щоб їх розглядати як передумову актуалізації власних потенційних можливостей, необхідно розуміти, наскільки виразні в майбутніх учителів здібності до активного перетворення складових внутрішніх протиріч. Тому для усвідомлення внутрішньо особистісних протиріч майбутніми вчителями, відповідно до нашого підходу, необхідно розуміти, які з них порушують навчальну діяльність, звичайну життєдіяльність та навчально-виховний процес у вищих педагогічних закладах.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні чинників, що впливають на розвиток внутрішньоособистісні протиріч та в ефективно-му вирішенні деструктивних наслідків, які сприятимуть якісно новому розвитку особистості майбутніх учителів.

Література:

1. Абульханова-Славская К. Типология активности личности в социальной психологии/ К.Абульханова-Славская. — в кн.: [психология личности и образ жизни]. — М.: «Наука», 1987. — 216 с.

2. Бодров В.А. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности: [учебное пособие] / В.А. Бодров. — М.: ПЕР СЭ, 2003. — 768 с.

3. Братусь Б.С. Очерки по психологии аномального развития личности/ Б.С.Братусь, Б.В.Зейгарник. — М., 1980. — 157 с.

4. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя/Л.Митина. — М.: Флинта, 1998. — 202 с.

5. Мещеряков Б. Большой психологический словарь/ Б. Мещеряков, В. Зинченко. — СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2004. — 640 с.

6. Савчин М.В. Педагогічна психологія: [навч. посіб.] / М.В. Савчин. — К.: Академвидав, 2007. — 424 с.

7. Хазиев В.С. Мировоззрение как субъективная реальность: [Монография] / В.С. Хазиев, Е.В. Хазиева — Уфа: Изд-во БГПУ, 2004. — 296 с.

ПСИХОЛОГО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ІКОНИ, ЯК ОБРАЗУ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

УДК 159.937:94:246.3:159.91

Данілова О.С.

У роботі проаналізовано опосередковане сприйняття ікони через призму української художньої літератури XIX-XX ст. Виявлені основні елементи такого сприйняття та його опису. Розробляються подальші підходи для вивчення соціальної перцепції сакрального мистецтва - православної канонічної ікони.